

הערות על פסקי הרב הגאון יוסף שלום - שיעור 180 אלישיב פוסק הדור וברכת שהחיינו על פרי חדש

I. דעת מרן רב יוסף שלום אלישיב לענין לזרוק מלח ע"ג קרח בשבת

(א) קבלתי פאקס על ענין זה מחתני בירושלים שדעת רב אלישיב שאין לפזר מלח ע"ג קרח בשבת אם מדובר במדרכה (sidewalk) וכדומה שקשה ללכת עליה בגלל הקרח שהוא כעין תיקון דרך אולם ע"י גוי יש להתיר אבל סתם לפזר מלח על קרח אין בו משום ריסוק שלג שהוא רק גרמא

(ב) עיין בשיעור 177 שכתבנו דאפילו לדעת הספר התרומות יש להקל משום דלדעת הפמ"ג ובספרו ראש יוסף (שנת ה'ת"ח) ששיטת התרומות הוא שאם המניח ברד כנגד החמה ואין בדעתו לטלטלו כלל בשבת אין בהנחה זו שום איסור רק בטלטול אחר שנמס יש איסור ועוד דאין המים הנמס עומד וניכר אלא נבלע בתוך השלג וגם לדעת הרמ"א (ש"ס - ט"ז) במקום צורך גדול יש להתיר ולכן בנידן דידן אין לאסור משום ריסוק השלג וגם בשיעור 178 כתבנו דגם משום ניקוי הקרח שמחובר לקרקע אין צריך להחמיר לצורך שבת (מ"ב - ע"ג - סקל"ו) אבל הגאון רב אלישיב פוסק הדור פסק לאיסור משום שהוא תיקון דרכים וצריך לבאר מקור האיסור

(ג) מקור האיסור של תיקון דרכים הוא בעירובין (ק"ד) והשו"ע (ש"ג - י) דאסור לפזר מלח על הדרכים משום שחלק דאם מבטליה שם דקא מוסיף על הבנין ומבואר דהמלח שפיזרו על הכבש היו מאספים אותו אח"כ וגזרו חז"ל אטו פיזור מלח בשאר מקומות שמהם לא יאספו המלח והוי בנין דאורייתא ועיין בשכיתת שבת (מלאכת חורש צ"א רחוצות סקמ"ז) ובנידן דידן אין מקפידים להסיר המלח והוא איסור דאורייתא

(ד) איברא עיין במ"ב (ש"ג - סקנ"ה) שכתב דדבר דמבטל ליה התם כמו טיט וחול וצרורות על חצר שנתקלקלה שבא לתקן החצר אסור דדמי לבנין אבל בענין אחר כמו שנוהגין לפזר חול בבוקר כדי לכסות הרוק שרי כיון שאינו מכויין לבנין ועוד כתב שם דע"י אינו יהודי שרי אם יש בו צורך הרבה ככל מידי שהוא שבות דשבות (ט"ז) ולכן זריקת המלח על הקרח והוא אינו מכויין לבנין מותר ואפילו אם הוא מכויין חשוב רק שבות ויכול להתיר שבות במקום הזיקא דרבים אפילו שלא ע"י נכרי (עיין בשיעור 178 גחלת ברה"ר של"ד - כ"ז קוץ ברה"ר ש"ח - י"ח וזכוכית רמ"א ש"ח - ו) ועוד כתב המחזה אליהו (ס"ז) דמלח דידן נראה שהוא אחרת מהמלח שדברו עליו חז"ל דאפילו הגס בזמן הזה נמס במים ואין בו קיום כלל כ"כ השו"ת באר משה (א - כ"ח) ואין בו תיקון דרכים

(ה) עיין בשערים מצויינים בהלכה (פ"ח - ה) דבנידן דידן מותר שהוא מתכוין רק להסיר או לכסות הקרח ולא לתקן הקרקע ואפילו לשכור הקרח בעצמו בנהר מותר

(ו) עיין בשו"ת מהר"ם בריסק (ג - מ"א) שכתב דכיון דאין כאן חשש איסור דאורייתא במקום הזיקא דרבים לא גזור משום שבות

(ז) עיין בשש"כ (כ"ה - ט והערה מ"ט) דמותר לפזר אפר או חול אפילו הוא מוקצה ברחוב שנתכסה קרח או שמן והוא חלק כדי למנוע החלקת ההולכים שם ואין בזה איסור בונה שאין כוונתו לבנין ואין כאן איסור ריסוק וכתב השו"ת לב אברהם (מ"ט) דטוב לפזר ע"י שינוי גם השו"ת באר משה (א - כ"ח) אינו חושש לאיסור מוסיף על הבנין וגם השו"ת מחזה אליהו (ס"ז) ושו"ת משנה הלכות (ד - מ"ה) כתבו שאין שום איסור בפיזור המלח על הקרח

(ח) למעשה רוב הפוסקים כתבו דאין בזה חשש תיקון דרכים

I. מקור המנהג לאכילת פירות חדשים בט"ו בשבט:

- (א) באחד בשבט ראש השנה לאילנות כדברי בית שמאי ובית הלל אומרים בחמשה עשר בו (משה ריש ראש השנה) ונחלקו רק על קביעת היום ולא נחלקו בטעמו של דבר דהכל מודים שראש השנה לאילנות הוא זמן חנטה (תוספות) וההלכות התלויות בט"ו בשבט בתורת ראש השנה לאילנות הם לעניני מעשרות (עיי' בספר המועדים בהלכה ז' ע"ט)
- (ב) היה מנהג וותיקין לאכול מיני פירות בט"ו בשבט ולברך עליהם על כן נהגו שהחיינו על פרי חדש אשר גם הוא מנהג חכמים קדמונים להשתדל להביא עצמם לידי חיוב ברכת שהחיינו על פרי חדש ויש סמך מדברי הירושלמי (שלי קידושין) כפי פירושו של הקרבן העדה שם שהחכמים השתדלו להשיג פרי חדש בכל שנה בכדי לברך שהחיינו וליתן שבח והודאה לה' (ספר חיים של ברכה ז' ע"ב)

II. אם צריך שמחת הלב לברך שהחיינו על פרי חדש

- (א) מהש"ס בעירובין (פ:) למדנו דישום ב' גדרים בכרכת שהחיינו גדר חוב וגדר רשות והשהחיינו דרשות בא בעיקרו על שמחת הלב של צמיחת פרי החדש ולכן למי שיודע באמת כנפשו שאינו שמח כלל אסור לו לברך דהרשות נתונה רק על תנאי זה ששמח ונהנה (חיים של ברכה ז' ע"ג בשם כמה אחרונים) אבל ברכת שהחיינו דחובה כמו על רגלים סוכה ולולב הוא חובה ומצוה דרבנן בין אם הוא שמח או לא ואינו יכול להפקיע עצמו בטענה שאין לו שמחה והנאה
- (ב) ויש פירוש אחר בעירובין (פ:) דרק על הראיית פרי היא רשות לברך שהחיינו אבל על עצם הנאת אכילה חובה (הגהות אשר"י סופ"ג דעירובין ובא"ר בשם הסמ"ק ע"ס) אמנם עיקר הפירוש דכל עיקר שהחיינו זה על הפירות וכיו"ב הוא רק רשות כהכריע ג"כ המג"א ומ"ב (רכ"ה ס"ק י) דאי לא מברך לא מיענש
- (ג) יש מקפידים שלא לברך אלא על ז' המינים וגם כאלה רק על פירות האילן והיינו דסתמא זה היה שמחת לבם אבל לא על שאר המינים

III. אם מברכים על פירות המורכבים שהחיינו

- (א) עיי' בבה"ל (רכ"ה ד"ה "פרי חדש") שכתב הבאר היטב בשם הלק"ט דעל פירות המורכבים מין בשאינו מינו אין מברכין עליו לפי שבתחלתו נעשה נגד מצות הבורא "וכ"כ הכף החיים (רכ"ה - חזק כ"ו) ושו"ת אג"מ (ג - נ"ח) ובשו"ת באר משה (ז - עמוד ר"ב)
- (ב) ובתשובת יעב"ץ (ס"ג) חולק על זה דלענין בריות נאות אף על הממזר יברך ברכת שככה לו בעולמו ואין לך הרכבה יותר ממנו ועוד דהגוי שנטעו והרכיבו לא עשה נגד רצון הבורא שלא הוזהרו על ההרכבה אלא ישראל (עיי' יו"ד ר"ה - ו)
- (ג) וספק ברכות להקל ונכון שיקח פרי חדש אחר ויכוין לפטור שניהם (שו"ת אג"מ ע"ס ושו"ת מנחת יצחק ג - כ"ה)

IV. פירות המצויים בכל עונות השנה כמו שיש בזמננו בהרבה מדינות

שמחזיקים את הפירות במקור וכדומה ובזמן שהפרי מתחדש עדיין נמצא מהישן יש מהאחרונים שחששו כזה שהוא ברכה לבטלה

- (א) לא שייך שמחה בהתחדש פרי חדש דכיון דמצויין תדיר הן בקיץ והן בחורף לא שייך כ"כ לברך שהחיינו דבשמחת הלב תליא מילתא (בזמירות דברי יואל ז' חזק תכ"ה)
- (ב) ועיי' באג"מ (ג - ל"ד צ"ח) שכתב דלמעשה אולי יש למעט בכרכות וכפרט בכרכת שהחיינו על פרי חדש שהוא רשות (פ"ג ס"ק ו) אבל מ"מ כיון שיותר נוטה לברך לכן כליל ב' דר"ה יכול ליקח פרי שלא טעם עדיין מהחדשים ולברך זמן. זה תלוי בכוונת הרמ"א (רכ"ה - ו) עיי' במ"ב (ס"ק י"ח) ורב מרדכי מרקזי אמר לי שהוא אין מברך שהחיינו על שום פרי

ג) עיין בתשובות והנהגות (ה - ו"ה) דאם מגיע כאן במשך השנה רק מעט ולא מצוי וביוקר ולא בכל החנויות אלא בחנויות מיוחדות כה"ג ראוי לשמוח ולברך שהחיינו ואם לאו אין מברכים

V. המברך על פרי חדש האם יקדים את ברכת הנהנין לפני ברכת שהחיינו או יקדים תחלה ברכת שהחיינו

א) עיין בברכות (ה"ה): שתדיר ושאינו תדיר קודם אולם בזבחים (ה"ה) מבואר שכל שאין הדבר חובה אינו נחשב בגדר תדיר (שו"ת השאגת אריה סוף כ"ח וכ"ז)

ב) נכון יותר להקדים שהחיינו לברכת הפרי כדי שלא להפסיק בין הברכה לטעמת הפרי בשהחיינו שהוא רשות משא"כ בברכת שהחיינו על המצות שהיא חובה מתקנת חכמים כברכת המצות. ולכן הואיל מעיקר הדין ראוי לברך על הראייה של פרי חדש בלבד טוב יותר להקדים שהחיינו. וכן דעת המ"ב (ס"ק י"ה) בשם הפמ"ג והשעה"צ (ס"ק י"ז) כתב דאינה ראייה מגביל לתורי לאכול דשם אסור לאכול קודם שיתן לבהמתו משא"כ הכא דדינו שהחיינו הוא רשות וכ"כ הערוך השלחן (ס"ק ה) ושו"ת מהרש"ג (ג - ג) וכ"כ בשו"ת כתב סופר (כ"ה) בשם אביו החתם סופר ועוד

ג) אמנם דעת רבינו חננאל שברכת שהחיינו על פרי חדש רשות היינו שאינו חייב לחזור אחר הפרי כדי שיברך עליו שהחיינו אבל כשאוכל ממנו צריך לברך שהחיינו משום חובה. ולכן אין חשיב הפסיק וצריך לברכו אחר ברכת הנהנין וכן כתב הרדב"ז (ה - ה"ז) ושו"ת הלכות קטנות (ה - ל"ו) (עיין שו"ת יחזה דעת ג - ט"ו)

למעשה) צריך ליזהר לברך שהחיינו דוקא על פרי חדש שמשמח הלב (ואם אפשר מאחד מז' המינים) ואינו מורכב וטוב לעשות שהחיינו קודם ברכת הפרי ומי שלא בירך שהחיינו על פרי חדש יש על מי לסמוך. ושמעתי מרב מנשה קליין שהוא מברך על פרי חדש ולא על בגד חדש ומהאג"מ (פ - ג) לא משמע כן ועיין בשו"ת חתם סופר (ה"ה) דתלוי באדם עצמו שאם מרגיש שמחה בפרי מסוים והוא חביב עליו מחויב לברך דהוי לדידיה ברכת הודאה ואם אינו מברך הוא בגדר נהנה מהעוה"ז בלי ברכה. ועיין בשו"ת שבט הלוי (ד - כ"ה) שהסכים לזה וסוף דבר שמעתי מרב דוד פיינשטיין דרב משה לא ברך על פרי חדש חוץ מראש השנה

VI. הערות

א) דעת הרמב"ם בתשובה (סימן פ"ד) שאיסור ברכה לבטלה הוא מן התורה וכן פסק השו"ע (רע"ו - ד) אבל התוספות בראש השנה (ל"ג) סבר שאיסור ברכה לבטלה הוא רק מדרבנן

ב) יש אומרים שאין אומרים ספק ברכות להקל בברכת שהחיינו עיין בשו"ת הריב"ש (תק"ה) דכיון דשהחיינו רשות על כן מותר לברך בספק וליכא משום ברכה שאינה צריכה וכ"כ בשו"ת הרדב"ז (ה - ט"ז) שלא נתקנה ברכה זו אלא על השמחה וכ"כ בשו"ת חתם סופר (ה"ה) אמנם דעת הרשב"א דאין לברך שהחיינו מספק וכן תמה הב"י על הטור (סימן תל"ז) שכתב דמפני שהוא רשות היה לנו להחמיר ולומר מספק לא יברך ושב ואל תעשה עדיף

ג) מינים שאין מברכים עליהם שהחיינו על

1. פירות יבשים כגון צמוקים ותאנים וכדומה והטעם דאין ניכרין בין חדשים לישנים והוי כמו ירקות
2. וכן על פירות המרוסקים או המרוקחים

ד) ברכת שהחיינו על המצוות

1. שיטת רב שרירא גאון והר"ן בסוכה דהברכה על מצוה הבאה מזמן לזמן
2. שיטת התוספות (סוכה מ"ו) דמברך על מצוה שיש בה שמחה והנאה
3. שיטת הרמב"ם (ל) מזמן לזמן (ב) שהיא קנין לו כגון ציצית ותפילין (ג) אינה מצויה בכל עת כגון מילה